

УДК 378.4.011.3-055.23(477.51) "192/193"
DOI 10.31654/2663-4902-2026-PP-3-211-219

Лісовець О. В.

доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи та інноваційної діяльності
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
lisovets.ov@ndu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4641-3121>

Самойленко О. Г.

кандидат історичних наук, доцент,
в.о. ректора
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
rector@ndu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0008-6822-7232>

**ПЕРШІ ЖІНКИ-ВИКЛАДАЧКИ В АКАДЕМІЧНОМУ ПРОСТОРІ
НІЖИНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ (1920-ті – ПОЧАТОК 1930-х рр.)**

У статті на основі архівних джерел та наукової літератури досліджено процес інтеграції жінок до викладацького складу Ніжинської вищої школи у 1920-х – на початку 1930-х рр. Проаналізовано динаміку жіночого представництва, соціально-демографічні характеристики, освітній рівень і дисциплінарну спеціалізацію викладачок. На прикладі професійних біографій Л. Боряковської, О. Гржимайло та Л. Бойкової простежено типові моделі жіночої академічної кар'єри ранньорадянського періоду. Визначено основні чинники та обмеження професійної діяльності жінок, зокрема матеріальні труднощі, ідеологічний контроль, родинні обов'язки та гендерну диференціацію дисциплін. Обґрунтовано, що фемінізація викладацького корпусу була суперечливим і нелінійним процесом, зумовленим поєднанням кадрових потреб радянської держави, ідеологічної політики та індивідуальних стратегій професійної адаптації.

Ключові слова: Ніжинська вища школа, жіноча академічна праця, гендерна історія, радянська вища освіта, академічна кар'єра, інтелігенція, 1920-ті – початок 1930-х років.

Постановка проблеми. Початок 1920-х років ознаменувався суттєвою реорганізацією системи вищої освіти на території України. Одним із напрямів освітньої політики більшовицької влади стало інституційне зрівняння доступу до освіти та професійної діяльності незалежно від соціального й гендерного статусу. Це створювало нові можливості для залучення жінок не лише до здобуття вищої освіти, а й до викладацької, адміністративної та науково-допоміжної роботи у вищій школі [12]. Ніжинська вища школа, що продовжувала традиції Історико-філологічного інституту князя Безбородька, стала одним із локальних осередків цих трансформацій, де зміни у структурі викладацького корпусу поєдналися зі специфікою провінційного академічного середовища.

Водночас розширення професійних можливостей жінок не означало автоматичного подолання усталених гендерних і соціальних бар'єрів. Діяльність перших викладачок відбувалася в умовах ідеологізації вищої освіти, матеріально-побутових труднощів, нерівномірного представництва жінок у різних дисциплінарних сферах та посилення політичного контролю наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років [12]. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження не лише кількісного зростання жіночого представництва у викладацькому корпусі, а й конкретних професійних траєкторій жінок.

Проблема жіночої присутності у викладацькому середовищі Ніжинської вищої школи 1920-х – початку 1930-х років досі не отримала достатнього комплексного висвітлення на рівні інституційної історії та індивідуальних професійних біографій.

Аналіз діяльності Л. Боряковської, О. Гржимайло та Л. Бойкової дає змогу простежити механізми входження жінок до академічного середовища, особливості їхньої професійної адаптації та чинники, що визначали характер і межі їхньої академічної кар'єри. Такий мікроісторичний підхід дозволяє конкретизувати загальні уявлення про трансформацію гендерних відносин у радянській вищій школі та виявити як нові можливості, так і структурні обмеження жіночої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія Ніжинської вищої школи у 1920-х – на початку 1930-х рр. висвітлена у працях Г. Самойленка та О. Самойленка [11], у яких розкрито основні етапи розвитку закладу, трансформації його організаційної структури та зміни у складі професорсько-викладацьких кадрів. Ці дослідження створюють необхідне підґрунтя для визначення місця жінок-викладачок у загальній структурі академічного середовища Ніжинської вищої школи. Важливе значення для осмислення суспільно-політичних умов професійної діяльності викладачів має праця В. Марочка та Г. Хілліга [9], присвячена репресіям проти української інтелігенції та освітан у міжвоєнний період. Її положення дають змогу врахувати вплив ідеологічного контролю та репресивної політики радянської держави на становище представників інтелігенції. Матеріально-побутові аспекти життя радянської інтелігенції 1920-х рр. розглянуто у дослідженні О. Посвістак [10], що є важливим для розуміння повсякденних умов професійної діяльності викладачів. Загальні тенденції розвитку та трансформації системи освіти УСРР окреслено у працях Г. Ясницького [12], що дозволяє розглядати зміни у кадровій та організаційній політиці Ніжинської вищої школи в загальноукраїнському освітньому контексті. Водночас зазначені дослідження переважно зосереджені на інституційній історії Ніжинської вищої школи, розвитку радянської системи освіти, становищі інтелігенції та суспільно-політичних процесах міжвоєнної доби. Жіноча присутність у викладацькому корпусі Ніжинської вищої школи, особливості професійного становлення перших викладачок, їхня дисциплінарна спеціалізація та індивідуальні академічні траєкторії не стали предметом окремого комплексного дослідження. Недостатньо висвітленими залишаються також чинники, що визначали можливості та обмеження жіночої академічної праці в умовах трансформації вищої освіти 1920-х – початку 1930-х рр.

Мета статті полягає у реконструкції професійних біографій трьох викладачок Ніжинської вищої школи – Л. Боряковської, О. Гржимайло та Л. Бойкової – та виявленні на основі аналізу їхніх професійних траєкторій основних тенденцій, суперечностей і викликів, що супроводжували процес залучення жінок до викладацької діяльності у 1920-х – на початку 1930-х рр. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: простежити динаміку представництва жінок у педагогічному колективі Ніжинської вищої школи; схарактеризувати основні соціально-демографічні характеристики викладачок; реконструювати освітні та професійні траєкторії Л. Боряковської, О. Гржимайло та Л. Бойкової; визначити особливості їхньої фахової та академічної діяльності; проаналізувати матеріально-побутові умови професійної діяльності та прояви ідеологічного тиску; виявити чинники, що сприяли або, навпаки, обмежували професійну реалізацію жінок у Ніжинській вищій школі досліджуваного періоду.

Джерельну базу дослідження становить комплекс архівних матеріалів, серед яких особові справи викладачок, звіти про діяльність інституту, списки професорсько-викладацького складу за різні навчальні роки, документи про освіту, призначення на посади та інші матеріали, що характеризують професійну діяльність і повсякденне життя працівників вищої школи. Особливу цінність мають особові справи Л. Боряковської, О. Гржимайло та Л. Бойкової, які містять автобіографічні, освітні, службові та соціально-побутові відомості. Сукупний аналіз цих джерел дає змогу реконструювати професійні траєкторії перших жінок-викладачок Ніжинської вищої школи, визначити особливості їхнього академічного становища та простежити умови й обставини їхньої професійної діяльності у 1920-х – на початку 1930-х рр.

Виклад основного матеріалу. Період 1920-х – початку 1930-х рр. став часом глибоких суспільно-політичних та інституційних трансформацій, які безпосередньо

позначилися на розвитку системи вищої освіти в Україні. Після завершення громадянської війни запровадження нової економічної політики супроводжувалося певним послабленням економічного регулювання за збереження політичної монополії більшовицької партії. Водночас в Україні активно реалізовувалася політика «українізації», що сприяла розширенню використання української мови та залученню національних кадрів до освітньої, культурної й управлінської сфер [12].

Вища школа в цей період зазнавала не лише організаційної перебудови, а й істотних змін у кадровій політиці. Із середини 1920-х рр. посилювався ідеологічний контроль над інтелігенцією, розгорталася політика «пролетаризації» вищої школи, спрямована на зміну соціального складу студентства та професорсько-викладацьких кадрів. Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. згорання НЕПу, форсована індустріалізація та суцільна колективізація супроводжувалися посиленням адміністративно-ідеологічного контролю, репресивного тиску та витіснення частини представників дореволюційної інтелігенції з академічного середовища [9; 12]. Ці процеси зумовлювали істотні зміни у складі та характері функціонування вищої школи.

Саме в умовах трансформації академічного середовища відбувалося поступове залучення жінок до викладацької діяльності. Радянська політика декларувала гендерну рівність та залучення жінок до суспільно корисної праці, у тому числі до освітньої й наукової сфер. Водночас розширення формального доступу жінок до професійної діяльності не означало автоматичного усунення соціальних, матеріально-побутових та професійних бар'єрів. Залучення жінок до вищої школи поєднувалося з кадровими потребами держави, змінами соціального складу інтелігенції та загальною перебудовою системи освіти.

Для Ніжинської вищої школи ці процеси мали особливе значення. Трансформація традиційного академічного середовища, зміни кадрового складу та нові вимоги до організації вищої освіти створювали передумови для появи жінок у складі викладачів. Водночас їхня професійна реалізація залежала не лише від формально проголошеної рівності, а й від освіти, фахової підготовки, характеру дисциплінарної спеціалізації, матеріального становища, сімейних обставин та політико-ідеологічних вимог доби. Тому процес входження жінок до академічного простору Ніжинської вищої школи доцільно розглядати не як лінійне розширення їхньої присутності, а як суперечливий процес, у якому нові можливості професійної реалізації поєднувалися з численними обмеженнями.

Першим документально зафіксованим проявом цих змін у Ніжинській вищій школі стало залучення жінки до викладацької роботи. Найранішу на сьогодні згадку про це виявлено в «Звіті про роботу Ніжинського історико-філологічного інституту за 2-ге півріччя 1919–1920 навчального року». У розділі I «Про особовий склад» серед працівників інституту вперше зафіксовано жіноче ім'я – **Лідія Афанасіївна Боряковська**, викладачка німецької мови [1, арк. 4]. Цей запис є важливим не лише як свідчення фактичної присутності жінки у викладацькому корпусі інституту, а й як вихідна точка для простеження подальшої динаміки жіночого представництва в академічному середовищі Ніжинської вищої школи. Прикметно, що Л. Боряковській було довірено не допоміжну, а повноцінну філологічну дисципліну, що означало визнання її фахового рівня достатнім для конкуренції з колегами-чоловіками та засвідчувало серйозність намірів влади щодо кадрової перебудови вищої школи.

Біографічні відомості про Лідію Афанасіївну Боряковську, зафіксовані в архівних документах, дають змогу окреслити окремі характеристики її соціального та професійного профілю. Вона народилася 1887 р. на Київщині в родині лікаря [6, арк. 5]. Походження з родини професійної інтелігенції є важливою біографічною характеристикою, що дає підстави розглядати її подальший освітній і професійний шлях у контексті формування жіночої інтелектуальної праці наприкінці XIX – на початку XX ст. Водночас її соціальне походження мало значення і в умовах радянської трансформації суспільства, коли представники дореволюційної інтелігенції були змушені адаптуватися до нових суспільно-політичних та ідеологічних реалій.

Перебування Л. Боряковської у Ніжинському інституті, однак, виявилось нетривалим. Вона працювала менше року й залишила посаду через сімейні обставини [6, арк. 19]. Саме цей факт привертає увагу до співвідношення професійної діяльності та сімейних обов'язків у жіночій академічній біографії. Водночас відсутність у джерелі конкретизації цих обставин не дає змоги достовірно встановити їхній характер, тому будь-які припущення щодо причин припинення її роботи потребують обережності. Попри нетривалість професійної діяльності в Ніжинському інституті, випадок Л. Боряковської має важливе значення для дослідження становлення жіночої присутності у викладацькому корпусі. Її біографія засвідчує, що формальне включення жінок до академічного середовища могло поєднуватися з нестабільністю їхнього професійного становища та впливом позапрофесійних обставин на тривалість академічної кар'єри. Таким чином, історія Боряковської репрезентує одну з ранніх і водночас нетривалих траєкторій жіночої викладацької діяльності в Ніжинській вищій школі.

Поява Л. Боряковської не залишилася поодиноким випадком. Уже наступного, 1920/1921 навчального року, серед 9 професорів та 24 викладачів Ніжинського науково-педагогічного інституту налічувалося 9 жінок, тобто майже третина всього педагогічного штату [2, арк. 7]. Настільки стрімке зростання жіночого представництва свідчило, що йшлося не про випадковість чи тимчасовий експеримент, а про цілеспрямовану державну політику, яка на локальному рівні реалізовувалася досить послідовно. Цей процес відбувався на тлі гострої нестачі кваліфікованих кадрів, спричиненої громадянською війною, еміграцією та реорганізацією освітньої системи, що змушувало керівництво інституту активно залучати жінок, які до революції працювали переважно в середніх навчальних закладах або на Вищих жіночих курсах.

Серед дев'яти жінок, зафіксованих у складі викладачів інституту в 1920/1921 навчальному році, особливий інтерес становить постать **Ольги Олександрівни Гржимайло**, викладачки французької мови та літератури [7, арк. 1]. За архівними матеріалами, О. Гржимайло працювала в інституті з 1923 року до 1931 року [7]. Така тривалість роботи дає змогу простежити не лише факт входження жінки до викладацького корпусу, а й можливість її тривалішої професійної присутності в академічному середовищі в умовах суспільно-політичних та інституційних трансформацій 1920-х – початку 1930-х рр.

Біографічні відомості про О. Гржимайло дають змогу детальніше схарактеризувати її професійний і соціальний профіль. Вона народилася у 1868 р. в місті Орел [7, арк. 4]. На момент початку роботи в Ніжинському інституті їй було 55 років, отже, вона належала до старшого покоління викладачок і мала значний досвід педагогічної діяльності. До переходу в Ніжинський інститут О. Гржимайло викладала в гімназії Кушакевич та на Вищих жіночих курсах при Ніжинській вищій школі [7, арк. 6]. Таким чином, її прихід до інституту став продовженням уже сформованої професійної траєкторії, що поєднувала роботу в середній та вищій освіті.

Особливе значення в контексті дослідження має її діяльність на Вищих жіночих курсах. Цей досвід свідчить про залученість О. Гржимайло до жіночої освіти ще до початку її роботи в Ніжинському інституті та дає підстави розглядати її професійну біографію в ширшому контексті розвитку жіночої педагогічної та академічної праці кінця XIX – початку XX ст.

Не менш показовим є й освітній шлях О. Гржимайло. За даними особової справи, вона здобула вищу освіту в Парижі, навчаючись у Сорбонні [7, арк. 4]. Цей факт вирізняє її професійну біографію серед досліджуваних нами викладачок і засвідчує наявність у неї досвіду здобуття вищої освіти за межами Російської імперії. Поєднання закордонної університетської освіти, тривалого педагогічного досвіду та роботи на Вищих жіночих курсах визначало специфіку її професійного профілю та становило важливий ресурс для подальшої діяльності в Ніжинській вищій школі. Водночас освітня траєкторія О. Гржимайло заслуговує на увагу і в ширшому історичному контексті. Її навчання в Парижі демонструє одну з можливостей здобуття жінками університетської освіти в умовах обмеженого доступу до вищої освіти в Російській імперії. Саме тому її біографія поєднує кілька важливих аспектів історії жіночої

академічної праці: здобуття освіти, професійну діяльність у сфері жіночої освіти та подальше входження до викладацького корпусу Ніжинської вищої школи.

Додаткової прикметності постаті О. Гржимайло надає її соціальне походження: вона походила з дворянської родини [7, арк. 4]. В умовах радянської соціально-політичної трансформації 1920-х – початку 1930-х рр. таке походження могло бути чинником, що ускладнював професійну та соціальну адаптацію представників дореволюційної інтелігенції. У цьому контексті тривала робота Гржимайло в Ніжинському інституті – з 1923 до 1931 року – становить особливий інтерес. Водночас наявні джерела не дають підстав однозначно пов'язувати тривалість її професійної діяльності з подоланням чи послабленням ідеологічних обмежень. Радше її професійна біографія засвідчує можливість залучення до роботи у вищій школі фахівців із дореволюційною освітою та професійним досвідом, незважаючи на складність їхнього соціального статусу в нових суспільно-політичних умовах.

Таким чином, професійна траєкторія О. Гржимайло поєднувала кілька важливих характеристик: дворянське походження, здобуту за кордоном вищу освіту, багаторічний педагогічний досвід та тривалу викладацьку діяльність у Ніжинській вищій школі. Це дає змогу розглядати її біографію як приклад професійної адаптації представниці дореволюційної інтелігенції до нових умов функціонування радянської системи освіти.

Важливо зазначити, що в доступних документах не збереглося відомостей про причини припинення роботи О. Гржимайло в інституті. Ця джерельна лакуна ускладнює однозначну інтерпретацію завершення її професійної діяльності. У 1931 р. їй виповнилося 63 роки, тому однією з можливих причин могла бути зміна професійного статусу у зв'язку з віком, однак документальних підстав для такого висновку недостатньо. Сам факт відсутності документального пояснення характерний для архівної практики того періоду, коли долі «старих спеціалістів» часто вирішувалися без належного бюрократичного оформлення, особливо в умовах посилення репресивного тиску наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років.

Третю модель жіночої академічної кар'єри репрезентує **Лідія Петрівна Бойкова**, викладачка хімії. Її професійна біографія істотно відрізняється від розглянутих вище траєкторій Л. Боряковської та О. Гржимайло. Якщо останні увійшли до викладацького середовища з уже сформованим дореволюційним освітнім і професійним досвідом, то Бойкова належала до молодшого покоління, професійне становлення якого припало на перші роки радянської трансформації системи освіти.

Л. Бойкова народилася 1906 р. у Воронежській області в родині службовців [8, арк. 7]. На момент початку роботи в Ніжинському інституті у 1924 році їй було лише 18 років. Такий вік вирізняє її серед досліджуваних викладачок і привертає увагу до особливостей формування професійного корпусу вищої школи в умовах кадрових та інституційних змін 1920-х років. На відміну від О. Гржимайло та Л. Боряковської, професійна діяльність Л. Бойкової розпочалася вже в нових суспільно-політичних умовах, що дає підстави розглядати її як представницю іншого покоління жіночої інтелігенції.

Її освітній шлях пов'язаний із Ніжинськими вищими курсами для дорослих [8, арк. 14], що свідчить про радянську модель підготовки кадрів, спрямовану на швидке навчання фахівців для потреб нової системи. Ці курси були частиною системи «робітфаків» та інших прискорених форм освіти, покликаних у найкоротші терміни підготувати лояльну до влади інтелігенцію з представників робітничо-селянського середовища. Прикметною деталлю є також згадка про те, що вона походила з родини робітників [8, арк. 7]. Це повністю узгоджувалося з офіційною політикою «пролетаризації», яка надавала перевагу вихідцям із робітничого середовища, розглядаючи їх як соціальну базу нового режиму.

Професійна діяльність Л. Бойкової в Ніжинському інституті охоплювала десятиліття – з 1924 до 1934 року [8]. Така тривалість роботи вирізняє її професійну траєкторію серед досліджуваних нами жінок-викладачок і дає змогу говорити про відносно тривале професійне закріплення в академічному середовищі. Водночас

наявні документи не дають підстав однозначно пов'язувати це з відповідністю ідеологічним вимогам влади. Її тривала робота могла бути зумовлена сукупністю професійних, кадрових та інституційних чинників, характер яких потребує окремого дослідження.

Важливою особливістю професійного профілю Л. Бойкової була викладацька діяльність у галузі хімії. Її присутність серед викладачів природничо-наукового напрямку розширює уявлення про характер жіночої академічної праці в Ніжинській вищій школі, яка не обмежувалася гуманітарними дисциплінами. У цьому аспекті її професійна біографія є показовою для дослідження гендерного виміру формування викладацького корпусу 1920-х років.

Особливої уваги заслуговує те, що Л. Бойкова продовжувала працювати в інституті до 1934 року включно [8]. Цей факт дає змогу простежити тривалість її професійної присутності в період подальшого посилення адміністративного та ідеологічного контролю над вищою школою. Однак сам по собі факт збереження посади не дозволяє зробити висновок ні про її ідеологічну благонадійність, ні про особливу фахову цінність для інституту. Для такого висновку необхідні додаткові джерела – характеристики, атестаційні матеріали, кадрові документи або інші свідчення про оцінювання її роботи.

Як і у випадку з О. Гржимайло, у доступних документах не збереглося відомостей про причини припинення роботи Л. Бойкової в інституті [8]. Відтак її професійна біографія залишається незавершеною в частині пояснення подальшої кар'єрної траєкторії. Водночас десятирічний період роботи дає підстави розглядати Л. Бойкову як представницю молодого покоління жінок-викладачок, професійне становлення та академічна діяльність яких значною мірою припали вже на радянський період.

У цілому професійна діяльність викладачок Ніжинської вищої школи відбувалася в умовах складної соціально-економічної та політичної ситуації 1920-х – початку 1930-х рр. Архівні документи, зокрема заяви щодо призначення на посаду, звільнення, відпусток та матеріальної допомоги, дають змогу простежити окремі аспекти матеріально-побутового становища працівників інституту. Вони засвідчують, що професійна діяльність у цей період була тісно пов'язана з матеріальними та побутовими проблемами, які могли впливати на умови праці та професійні рішення викладачів.

Показовим у цьому контексті є випадок Л. Боряковської. У заяві про звільнення вона посилається на «домашні обставини» [6, арк. 19]. Документ не конкретизує характер цих обставин, тому пов'язувати їх безпосередньо з матеріальними труднощами, сімейними обов'язками чи іншими причинами немає достатніх підстав. Водночас сам факт звернення до «домашніх обставин» привертає увагу до значення позапрофесійних чинників у жіночій професійній біографії та потребує врахування поряд з характеристиками її академічної діяльності.

Загальний матеріально-побутовий контекст діяльності радянської інтелігенції 1920-х років характеризувався нестабільністю доходів, складними умовами забезпечення та необхідністю пристосування до повсякденних обмежень [10]. Ці обставини безпосередньо впливали на умови життя працівників освітньої сфери та могли позначатися на характері їхньої професійної діяльності. Для жінок-викладачок додаткового значення набувало поєднання професійних обов'язків із сімейними та побутовими функціями, хоча конкретний вплив цих чинників на кар'єри досліджуваних нами жінок може бути встановлений лише за наявності відповідних біографічних документів.

Не менш важливим чинником функціонування академічного середовища був посилений ідеологічний контроль. У 1920-х – на початку 1930-х рр. трансформація вищої школи супроводжувалася змінами у вимогах до професорсько-викладацького складу, посиленням політичного контролю та підвищенням уваги до соціального походження і політичної характеристики працівників [9; 10]. Особливої актуальності ці вимоги набували щодо представників дореволюційної інтелігенції, до якої за своїм соціальним походженням належала О. Гржимайло. Її дворянське походження могло становити додатковий чинник соціальної вразливості в умовах зміни критеріїв кадрової політики. Водночас тривала робота О. Гржимайло в Ніжинському інституті у

1923–1931 рр. засвідчує, що соціальне походження саме по собі не було достатньою підставою для негайного припинення її професійної діяльності.

На зламі 1920–1930-х років суспільно-політичні умови для української інтелігенції істотно ускладнилися. Репресивні кампанії, зокрема переслідування представників інтелігенції у зв'язку зі сфабрикованими політичними справами, посилювали атмосферу політичної підозри та контролю [9]. Ці процеси безпосередньо позначалися і на функціонуванні закладів вищої освіти, де відбувалися кадрові зміни та посилювався контроль за професорсько-викладацьким складом. Водночас відсутність у доступних особових справах О. Гржимайло та Л. Бойкової документально зафіксованих причин припинення їхньої роботи не дає підстав безпосередньо пов'язувати ці події з репресивними кампаніями. Таке припущення потребувало б підтвердження додатковими джерелами – наказами про звільнення, характеристиками, матеріалами кадрових перевірок, атестаційними документами або документами репресивних органів. Тому в межах наявної джерельної бази коректніше констатувати, що професійні траєкторії досліджуваних викладачок формувалися в умовах поступового посилення адміністративного та ідеологічного контролю, але конкретний вплив цих процесів на завершення їхньої роботи в інституті залишається недостатньо з'ясованим.

Отже, матеріально-побутові труднощі та зміна суспільно-політичних умов були важливими складовими академічного середовища Ніжинської вищої школи 1920-х – початку 1930-х рр. Водночас їхній вплив на жіночі академічні кар'єри був неоднаковим. Порівняння професійних траєкторій Л. Боряковської, О. Гржимайло та Л. Бойкової засвідчує, що тривалість і характер професійної діяльності визначалися поєднанням особистих обставин, попередньої освіти й досвіду, фахової спеціалізації та умов функціонування самого інституту.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило помітне розширення жіночої присутності у викладацькому корпусі Ніжинської вищої школи на початку 1920-х років. Водночас цей процес не був однорідним: професійні траєкторії жінок істотно відрізнялися за віком, освітою, соціальним походженням, попереднім досвідом та тривалістю роботи.

Аналіз біографій Л. Боряковської, О. Гржимайло та Л. Бойкової дає змогу виокремити три різні моделі професійної присутності жінок у вищій школі: нетривале входження до викладацької діяльності; продовження професійної кар'єри, сформованої ще в дореволюційний період; професійне становлення нового покоління вже в умовах радянської системи освіти. Їхнє зіставлення засвідчує, що жіноча академічна кар'єра визначалася не одним чинником, а взаємодією освітніх, професійних, соціальних та особистих обставин.

Отже, залучення жінок до викладацького корпусу Ніжинської вищої школи було складовою ширших трансформацій вищої освіти 1920-х – початку 1930-х рр. Воно розширювало можливості професійної реалізації жінок, але водночас відбувалося в умовах матеріальних труднощів, зміни кадрових вимог та посилення адміністративно-ідеологічного контролю.

Перспективи подальших досліджень. Пропонована розвідка відкриває простір для подальшого вивчення жіночої присутності в академічному середовищі радянської України. Перспективним є подальше вивчення повного складу жінок-викладачок Ніжинської вищої школи, що дасть змогу точніше визначити масштаби й особливості цього процесу. Важливим завданням залишається також вивчення участі жінок в науковій, громадській та освітній діяльності, гендерної специфіки академічної праці й трансформації становища жінок у викладацькому середовищі в наступні десятиліття.

Список використаних джерел

1. Спр. 1. Звіт про роботу Ніжинського історико-філологічного інституту за 2-ге півріччя 1919–1920 навч. року, 12 арк.
2. Спр. 6. Звіт про стан і діяльність Ніжинського науково-педагогічного інституту за 1920–1921 навчальний рік, 22 арк.
3. Спр. 122. Річні звіти за 1927/28, 1928/29, 59 арк.

4. Спр. 195. Матеріали до річного звіту за 1931/32. Записи Ніжинського інституту соціального виховання кн. XI. 1931 р., 360 арк.
5. Спр. 254 [Річний звіт інституту за 1933-1934 навч. рік]. 81 арк.
6. Спр. 3210. Особова справа викладача Боряковської Лідії Афанасіївни (1922), 21 арк.
7. Спр. 3239. Особова справа викладачки Ніжинського ІНО Гржимайло Ольги Олександрівни (1923–1931), 17 арк.
8. Спр. 3266. Особова справа асистента хімії Бойкової Лідії Петрівни (1924–1934), 50 арк.
9. Марочко В. І., Хіллів Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). Київ: Наук. світ, 2003. 302 с.
10. Посвістак О. А. Деякі аспекти повсякдення подільської інтелігенції в 20-х роках XX ст. *Гуманітарний журнал*. 2013. № 3. С. 41–48.
11. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин, 2005. 420 с.
12. Ясницький Г. І. Розвиток народної освіти на Україні (1921–1932 рр.). Київ: Вид-во КУ, 1965. 256 с.

References

1. Spr. 1. Zvit pro robotu Nizhynskoho istoriko-filolohichnoho instytutu za 2-he pivrichchia 1919–1920 navch. roku [Report on the Work of the Nizhyn Historical and Philological Institute for the Second Semester of the 1919–1920 Academic Year]. 12 ark. [in Ukrainian].
2. Spr. 6. Zvit pro stan i diialnist Nizhynskoho naukovopedagogichnoho instytutu za 1920–1921 navchalnyi rik [Report on the State and Activities of the Nizhyn Scientific and Pedagogical Institute for the 1920–1921 Academic Year]. 22 ark. [in Ukrainian].
3. Spr. 122. Richni zvity za 1927/28, 1928/29 [Annual Reports for 1927/28 and 1928/29]. 59 ark. [in Ukrainian].
4. Spr. 195. Materialy do richnoho zvituzh 1931/32. Zapysy Nizhynskoho instytutu sotsialnoho vykhovannia kn. XI. 1931 r. [Materials for the Annual Report for 1931/32. Records of the Nizhyn Institute of Social Education, Book XI, 1931]. 360 ark. [in Ukrainian].
5. Spr. 254. Richnyi zvit instytutu za 1933–1934 navchalnyi rik [Annual Report of the Institute for the 1933–1934 Academic Year]. 81 ark. [in Ukrainian].
6. Spr. 3210. Osobova sprava vykladacha Boriakovskoi Lidii Afanasiivny (1922) [Personal File of Lecturer Lidiia Afanasiivna Boriakovska (1922)]. 21 ark. [in Ukrainian].
7. Spr. 3239. Osobova sprava vykladachky Nizhynskoho INO Hryzhymailo Olhy Oleksandrivny (1923–1931) [Personal File of Lecturer at the Nizhyn Institute of Public Education Olha Oleksandrivna Hryzhymailo (1923–1931)]. 17 ark. [in Ukrainian].
8. Spr. 3266. Osobova sprava asystenta khimii Boikovoi Lidii Petrivny (1924–1934) [Personal File of Chemistry Assistant Lidiia Petrivna Boikova (1924–1934)]. 50 ark. [in Ukrainian].
9. Marochko, V. I., & Hillih, H. (2003). Repressovani pedahohy Ukrainy: zhertvy politychnoho teroru (1929–1941) [Repressed Educators of Ukraine: Victims of Political Terror (1929–1941)]. Kyiv: Nauk. Svit [in Ukrainian].
10. Posvistak, O. A. (2013). Deiaki aspekty povsiakdennia podilskoii intelihtentsii v 20-kh rokakh XX st. [Some Aspects of the Everyday Life of the Podillia Intelligentsia in the 1920s]. *Humanitarnyi zhurnal – Humanitarian Journal*, 3, 41–48 [in Ukrainian].
11. Samoilenko, H. V., & Samoilenko, O. H. (2005). Nizhynska vyshcha shkola: storinky istorii [Nizhyn Higher School: Pages of History]. Nizhyn [in Ukrainian].
12. Yasnytskyi, H. I. (1965). Rozvytok narodnoi osvity na Ukraini (1921–1932 rr.) [Development of Public Education in Ukraine (1921–1932)]. Kyiv: Vyd-vo KU [in Ukrainian].

Lisovets O.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Vice-rector for Scientific Work and Innovative Activities
Nizhyn Mykola Gogol State University
lisovets.ov@ndu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4641-3121>

Samoilenko O.

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Acting Rector
Nizhyn Mykola Gogol State University
rector@ndu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0008-6822-7232>

**THE FIRST WOMEN LECTURERS IN THE ACADEMIC SPACE
OF NIZHYN HIGHER EDUCATION (1920s – EARLY 1930s)**

Relevance of the study. The study addresses the insufficiently explored gender dimension of the history of Nizhyn higher education in the 1920s – early 1930s. Particular attention is paid to the entry of women into the teaching staff, their professional trajectories, educational backgrounds, social origins, and the conditions that shaped their academic careers during the transformation of the Soviet higher education system.

Main objective of the study. The study aims to reconstruct the professional biographies of the first women lecturers at Nizhyn higher education institutions – Lidiia Boriakovska, Olha Hryzhymailo, and Lidiia Boikova – and to identify common tendencies, differences, and challenges in women's academic careers during the 1920s – early 1930s.

Methodology. The study is based primarily on archival sources, including personal files of lecturers, institutional reports, staff lists, and administrative documents. Biographical and comparative approaches are used to reconstruct individual professional trajectories and identify differences in educational background, social origin, professional experience, disciplinary specialization, and duration of employment. Contextual analysis is applied to interpret individual biographies within the broader transformations of higher education and the socio-political conditions of the period.

Results, findings and conclusions. The study demonstrates a rapid expansion of women's presence in the teaching staff of Nizhyn higher education institutions in the early 1920s. However, women's academic careers followed different trajectories. L. Boriakovska represents a short-term form of professional involvement; O. Hryzhymailo illustrates the continued professional activity of a representative of the pre-revolutionary intelligentsia who combined extensive teaching experience with foreign higher education; L. Boikova represents a younger generation whose professional development took place largely within the Soviet educational system. The study shows that women's academic careers were shaped by the interaction of educational and professional background, social origin, disciplinary specialization, personal circumstances, and changing institutional conditions. At the same time, the available sources do not always allow the causes of career changes or termination of employment to be established conclusively.

Significance. The study contributes to the history of Nizhyn higher education and the gender history of Ukrainian education by introducing biographical and archival evidence concerning the early professional presence of women in the academic environment. It also provides a basis for further reconstruction of the composition and professional activities of women lecturers in Nizhyn higher education during the interwar period.

Keywords: Nizhyn higher education, women's academic work, gender history, Soviet higher education, academic career, intelligentsia, 1920s–early 1930s.

Отримано редколегією / Received: 01.09.2026

Прорецензовано / Revised: 10.09.2026

Опубліковано / Published: 30.09.2026